

I. DÜNYA SAVAŞI'NDAN SONRA FİLİSTİN MESELESİ VE TÜRKİYE'NİN TAVRI (1920-1923)

Mustafa BUDAK*

Özet

Bu makale, bazı Türk arşiv belgeleri ışığında, İtilaf devletleri tarafından İstanbul'un resmen işgalinden sonra Ankara'da kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Filistin siyasetini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu arşiv belgeleri göstermektedir ki, Türkler- hem İstanbul Hükümeti ve hem de Ankara hükümeti- Filistin Araplarının self-determinasyon hakkını savunmuşlardır. Bununla birlikte, Araplar, Yahudilerin Ankara'da ve Paris'te Türklerle temaslarından endişelenmiş ve bunun üzerine İstanbul ve Ankara'yı ziyaret etmişlerdir. Bu ziyaretlerinde Araplar, Türklerin Filistin hakkındaki self-determinasyon görüşünün değişmediğini görünce memnun kalmışlardır.

Türkler, Lozan Konferansı'ndan sonra da Filistin meselesinde Araplara sözel/retorik desteğini sürdürmüş ve bu desteğini Araplar arası siyasi meselelere karışmadan II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar korumuştur. Bu ise Filistin Araplarını ziyadesiyle memnun etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Filistin, Mustafa Kemal Paşa, Ahmed Ferid Tek, Kudüs, Abdülkadir el Muzaffer, TBMM Hükümeti, Lozan Konferansı, Mişon Ventura.

Abstract

Palestine Case And Turkey's Approach After The First World War

This article aims to analyze the Palestine policy of the Turkish Grand National Assembly Government established in Ankara after the occupation of Istanbul by the Allied Powers officialy in light of the Turkish archive documents. These archive documents show that the Turks-both Istanbul and Ankara governments-defended the self-determination right of the Palestine Arabs.

However, Arabs were anxious about the Jewish connection with Turks –in Ankara and Istanbul, therefore they visited İstanbul and Ankara; but they were content having seen that Turk's opinion towards self-determination of Arabs have not changed.

Turks continued their verbal and rhetorical support to Arabs in the Palestinian issue and had maintained their support until the end of Second World War without interfering with inter Arabs the political issues. This pleased the Palestine Arabs too much.

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı, mustafa.budak@istanbul.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4061-9487>

Keywords: Palestine, Mustafa Kemal Pasha, Ahmed Ferid (Tek), Qudüs, Abdülkadir el- Muzaffer, The Turkish Grand National Assembly Government, The Conferance of Lausanne, Mişon Ventura.

Filistin, Akdeniz'in güneydoğu ucunda tarihi bir bölge olup kuzey-güney ekseninde Suriye-Mısır, doğu-batı yönünde de Şeria nehri ile Akdeniz arasında kalan topraklardır. Aynı zamanda üç semavi din (Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlık) tarafından kutsallık atfedilen Filistin, 7.yüzyılda İslam hâkimiyetine girmiş ve sırasıyla, Emevi- Abbasi-Selçuklu hâkimiyetlerinde kaldıktan sonra 1516'da Yavuz Sultan Selim'in kazandığı **Mercidabık zaferi ile birlikte** Osmanlı topraklarına katılmıştır. Dört asır kadar Osmanlı hâkimiyetinde kalan Filistin, 11 Aralık 1917'de, İngiliz Mareşali Allenby'nin Kudüs'e girmesiyle fiilen İngiliz hâkimiyetine geçmiştir¹.

Aslında Filistin meselesinin tohumları, I. Dünya Savaşı içinde atıldı. Özellikle İngiltere ve Fransa, Mayıs 1916'da, imzaladıkları Sykes-Picot gizli anlaşması ile Osmanlı Devleti'nin Arap topraklarını paylaştılar. Buna göre, Filistin'de, **uluslararası bir yönetim** kurulması kararlaştırıldı². İşin başında, bu yönetim kurulma işi pekiyi anlaşılamadı. Ancak, 2 Kasım 1917'de, İngiliz Dışişleri Bakanı James Balfour, bir deklarasyon yayımladı ve Filistin'de bir Yahudi yurdunun kurulmasının uygun bulunduğunu açıkladı³. Alan R. Taylor'a göre söz konusu deklarasyon, planlı Siyonist politikanın bir sonucuydu⁴. Bu deklarasyonla ilgili en ilgi çekici tespit, kendisi de bir Musevi olan yazar Arthur Koestler'den geldi. Ona göre, bu belgeyle bir milletin (İngiliz) başka bir millete

¹ M. Lütfullah Karaman, "Filistin", **Diyanet İslam Ansiklopedisi** (DİA), XIII, s. 89-90.

² H.W.V, Temperley, bu yönetimi, Britanya, Fransa ve Rusya arasında uzlaşmayla kararlaştırılan özel bir rejim olarak tanımlamaktadır. Bkz., **A History of The Peace Conferance of Paris VI**, London 1924, s.16.

³ Süleyman Beşli "Kudüs'ün Statüsü Sorun", **Filistin Çıkmazdan Çözümüne**, Hazırlayan: İbrahim Turhan, Küre Yayınları, İstanbul 2003, s.278-279 , Yahudi Sermayedar Lord Rothschild'e gönderilen mektup deklarasyonun İngilizce ve Türkçe tam metinleri için ise bkz., **a.g.e.**, s. 411-412.

⁴ Balfour Deklarasyonunun hazırlanış süreciyle ilgili bkz, A.R. Taylor, **İsrail'in Doğuşu (1897-1947 Siyonist diplomasinin analizi)**, 3. Baskı, Türkçesi: Mesut Kardeşhan, Pınar Yayınları, İstanbul 2001, s. 32-38.

(Yahudi), üçüncünün (Arap) ülkesini vaat etmesiydi⁵ Artık İtilaf devletleri- özellikle İngiltere için- yapılması gereken, bu fiilî durumu, “çoklu konferans” yöntemiyle hukukileştirmekti. Nitekim öyle de oldu.

Bilindiği gibi Paris Barış Konferansı, 18 Ocak 1919’da başladı⁶. Aslında bu konferans, savaşın galibi devletlerin, Avrupa, Afrika ile kendilerine göre Uzakdoğu ve Ortadoğu adını verdikleri bölgelerde, kendi çıkarlarını garanti altına alacak yeni bir uluslararası düzen kurmaya çalıştıkları bir platformdu. Bundan dolayı da konferansın iki ana gündeminden biri –diğeri Almanya – Osmanlı topraklarının paylaşılması idi. Söz konusu paylaşımın uluslararası meşruiyet kaynağı ise Wilson prensipleri idi. Buna göre, imparatorluklar bünyesinde yaşayan halklar, çoğunluk halinde iseler kendi yönetimlerini kuracaklardı. Bu ideolojik aldatmacaya, Rumlar, Ermeniler ve Kürtlerle birlikte Araplar da kandılar. Oysa Paul Helmreich’e göre, savaş galibi İtilaf devletleri, İstanbul ve Boğazları uluslararası denetime aldıktan sonra sınırlar anlamında küçültülmüş ve dolayısıyla denetim altına alınabilecek bir Türkiye taraftarı idiler. Ayrıca, Osmanlı hâkimiyetinden Arapların kurtarılarak bağımsızlık verilmesi düşüncesindeydiler. Bu süreçte ilk somut adım, İtilaf Devletleri tarafından 24 Nisan 1920’de San Remo Konferansı’nda atıldı. Söz konusu adım, Afrika’daki Alman sömürge topraklarıyla birlikte birer Osmanlı toprağı olan Mezopotamya, Suriye ve Filistin de de manda yönetimleri kurulması kararıydı⁷. Bunun sonucunda tarihî Filistin toprakları İngiliz mandasına verildi⁸. Ancak, bunun ön şartı ise, Osmanlı Devleti’nin, Irak, Arabistan, Suriye ve Filistin gibi

⁵ Mim Kemal Öke, **Siyonizmden Uygurhıklar Çatışmasına Filistin Sorunu**, 4.baskı, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002, s. 263.

⁶ İlgi çekicidir ki, konferans öncesinde Siyonistler, Araplar ile anlaşma çabasındaydılar. Nitekim Siyonist lider Chaim Weizman, 1918 Haziranı’nda tanıştığı Mekke Şerifi Hüseyin’in oğlu Faysal ile Kasım 1918’de anlaştı ve 3 Ocak 1919’da ise yaptıkları anlaşmayı imzaladılar. Bkz., Peter Mansfield, **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası**, Türkçesi Salih Yurdakul, Söylem Yayınları, İstanbul 2000, s. 59-60.

⁷ Paul Helmreich, **Sevr Entrikaları Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye’nin Taksimi**, Birinci Baskı, Çeviren: Şerif Erol, Sabah Kitapları, İstanbul 1996, s. 16-19.

⁸ Bu süreçte, tarihî Filistin toprakları, İngilizler tarafından Şeria nehrinin batısı Filistin, Şeria nehrinin doğusu ise Ürdün Emirliği olarak ikiye ayrıldı. İngilizler, bu Ürdün Emirliği’nin başına Şerif Hüseyin’in oğlu Emir Abdullah’ı geçirdiler. L. Kahraman, **a.g.m.**, s. 94-95.

Arap topraklarını terk etmesiydi⁹. Bunun hukukî ve siyasî çerçevesini 10 Ağustos 1920’de imzalanan Sevr barış antlaşması sağladı. Nitekim Filistin, söz konusu antlaşmanın 95.maddesiyle Osmanlı Devleti’nden koparılmak istendi¹⁰. Fakat İtilaf Devletleri, bunda başarılı olamadılar. Sonunda, İtilaf Devletleri, Milletler Cemiyeti marifetiyle Temmuz 1922’de, Almanya ve Osmanlı Devleti’nden kopardıkları topraklar üzerinde manda yönetimleri kurulmasını kararlaştırdılar. Bunun sonucunda Filistin’de kurulan İngiliz manda idaresi, 24 Temmuz 1922’de Milletler Cemiyeti tarafından onaylandı¹¹. Dolayısıyla, Filistin’de bir Yahudi devletinin kurulması için hiçbir engel kalmamıştı. Bir başka deyimle, 1917 tarihli Balfour Deklarasyonu’nun gereği yapılmıştı. Artık bundan sonra yapılması gereken, Filistin’de kurulmaya çalışılan ve kurulduktan sonra yaşatılması düşünülen Yahudi devletinin güvenliği için bölgede siyaseten bir mıntıka temizliği idi.

Filistin Meselesine Türklerin Bakışı

Her şeyden önce Türkler için Kudüs’ün de içinde yer aldığı Filistin, mübarek bir ülkedir. Çünkü İslam’ın Kâbe’den önceki kıblesi olan Mescid-i Aksa’nın bulunduğu Kudüs şehri bu topraklara dâhildir. Ayrıca, Kudüs, sayısız Osmanlı vakıf eserlerine sahip bulunmaktadır¹².

İşte Türklerdeki Filistin’e yönelik bu yüksek ilgi, I. Dünya Savaşı sonrası siyasi gelişmeler sürecinde de kendini göstermiştir. Her şeyden önce bilinmelidir ki, Türkler, Mondros Mütarekesi’nden sonraki süreçte, hem

⁹ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-2001)**, 6. Baskı, Der Yayınları, İstanbul 2006, s. 601-602.

¹⁰ “Düvel-i müteakide 22.madde ahkâmını Filistin idaresinin başlıca düvel-i müttetfika tarafından tayin edilecek hudud dâhilinde yine başlıca devletler tarafından intihap edilecek bir mandatere tevdiî hususunda müttetfittirler. Mandater kavm-i Yahudi için Filistin’de milli bir yurt tesisi hakkında İngiltere hükümeti tarafından 2 teşrinisani 1917 tarihinde vuku bulup diğer düvel-i müttetfika tarafından kabul edilmiş olan beyannamenin mevki-i icraya vaz’ından mes’ul olacaktır...”, Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, I, Ankara 1953, s. 560-561.

¹¹ Milletler Cemiyeti’nin Filistin mandasıyla ilgili 2.madde şöyledir: “Mandater devlet, mevcut halkların hak ve durumlarına zarar gelmemesini göz önünde tutmak kaydıyla ülkede Musevi ulusal yurdunun kurulmasına elverişli olacak biçimde politik, idari ve ekonomik koşulların yaratılmasından sorumlu olacaktır.”, P. Mansfield, **a.g.e.**, s. 65.

¹² Özellikle Müslümanlar bu şehre çeşitli isimler verdikten sonra “bereket, mübarek olmak” anlamında Kuds isminde karar vermişlerdir. Bkz, Ömer Faruk Harman, “Kudüs” **DİA**, XXVI, s.334; Nebi Bozkurt, “Mescid-i Aksa”, **DİA**, XXIX, s. 268-269.

İstanbul hükümetleri ve hem de Ankara hükümeti- Arapların kendi kendilerini yönetme haklarına saygılıydılar. Nitekim Osmanlı Devleti, 23 Haziran 1919'da, Paris'te İtilaf devletlerine sunduğu 11 maddelik muhtıranın 5.maddesinde, hilafet açısından Arapların Osmanlı sınırları içinde kalmalarını, “bilâd-ı Arabiyye” dediği Suriye, El Cezire, Hicaz ve Yemen'e Wilson prensiplerinin 12. maddesi gereğince geniş bir özerklik verilmesi taraftarıydı¹³. Daha da önemlisi son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nca 28 Ocak 1920'de kabul ve 17 Şubat 1920'de ilân ettiği Misak-ı Milli beyannamesi'nin birinci maddesinde, Arapların kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesi gerektiği ifade edilmekteydi.¹⁴Bu self-determinasyoncu tavrını Osmanlı Devleti, Sevr barış taslağına karşı hazırladığı “karşı tasarısı”nda da sürdürdü. 25 Haziran 1920 tarihli bu tasarıda, ilkin milletlerin kendi kaderlerini belirleme hakkından söz edildikten sonra “Siyasi hükümler” başlığı altında Milletler Cemiyeti Misakı'nın 22.maddesi 4. fıkrasınca Suriye, Irak ve Filistin'i bağımsız hükümetler olarak tanımağa- sınırlara ilişkin özel görüşler saklı- hazır olduğu yazılıydı¹⁵. Aynı şekilde, Sevr taslağına karşı Ankara Hükümeti'nce hazırlanan “Türk Muahede-i Sulhiyyesi ve Mahiyet-i Hakikiyesi” (Ankara 1336) adlı bir risale de de, Arapların ve onların çoğunluk halde yaşadıkları yerlerin self-determinasyon hakkı teslim edilmişti¹⁶.

Her ne kadar I. Dünya Savaşı'ndaki Arap isyanını Filistinliler de desteklemiş iseler de kısa sürede Avrupalıların niyetleri anlaşılınca, bu tavırlarından vazgeçmişler ve Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde yürütülen Türk Milli Mücadele Hareketi'ne sempatiyle bakmaya başlamışlardı. Öyle ki, Anadolu'dan zafer haberleri geldikçe Nablus ve Gazze gibi Filistin şehirlerinde' sevinç gösterileri yapıldığı gibi gazeteler Mustafa Kemal Paşa'nın

¹³ Bunu da Osmanlı Devleti, “... ahâl-i Müslime-i Arabiyye'nin makâm-ı hilafetden cebren nez ve tefrikinde gidilmemesi selâmet-i umûmiye'î İslamiyye nâmına” diyerek gerekçelendirmiştir. Bkz., Mustafa Budak, **İdealden Gerçeğe, Misak-ı Milli'den Lozan'a Dış Politika**, Küre Yayınları, İstanbul 2002, s. 80.

¹⁴ M. Budak, **a.g.e.**, s. 156.

¹⁵ Buna karşılık Osmanlı Devleti, hilafet açısından bu ülkeler üzerindeki “dinî hakkı”nda ısrarlıdır. Bkz., Seha Meray-Osman Olcay, **Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri**, Ankara 1971, s. 12-13.

¹⁶ Mete Tunçay, “Sevres'e Karşı Anadolu'da Bir Yayın”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, XXXIV. s. 11.

resimlerini basmakta ve övmekteydiler. Hatta Mustafa Kemal Paşa “İslam Kahramanı” görüldü. Bununla yetinmeyen Filistinliler, Türk Milli Mücadelesinin zaferi için dualar etmekte, Kudüs’teki el-Aksa Camii başta olmak üzere Filistin’in çeşitli yerlerinde nakdi yardım kampanyaları düzenlenmişlerdi¹⁷. Tabiatıyla bu destekler, Filistin’deki İngiliz temsilcilerini rahatsız etmiş ve rahatsızlıklarını bir Arap yetkiliye iletmişlerdi ¹⁸:

“... İngiliz Yüksek Komiser temsilcisi beni makamına çağırdı. Yanına girer girmez bana “Nasıl oluyor da minarelerde ezan okunurken (Eşhedüenne Muhammedün Resullüllah) denecek yerde (Eşhedü enne Mustafa Kemal Resullüllah) deniyor? Diye çıkmıştı. Ben oldukça güç durumda kalmakla beraber kendimi hemen toparlayarak “Efendim, Peygamber’in adı Mustafa’dır” şeklinde bir cevap verdim. Aslında ise burada Birinci Dünya Savaşı sonlarında VII. Ordu Kumandanı olan M. Kemal Paşa’ya Nablus’luların derin bağlılıkları vardır ve onun Anadolu’da başlattığı gerçek cihad bize örnek olmuştur....”.

Görüldüğü gibi, Filistinli Arapların Türklere ve özellikle Mustafa Kemal Paşa’ya yönelik sempatisi, gerçek bir sempati ve hayranlıktı. Tabiatıyla bunda, İngilizlerin genelde Araplara ve özellikle Filistinli Araplara verdikleri sözleri tutmamalarından başka Filistin’de bir Yahudi devletinin kurulması yönündeki büyük endişeler önemli rol oynadı. Hatta yayılan İngiliz ve Siyonist propagandaları sonucunda Türklere de endişe duymaya başladılar. Bu endişeleri haklı çıkaracak bir gelişme ise Ankara hükümetinin Paris diplomatik temsilcisi Ahmed Ferid Bey (Tek)’in Londra’da yayımlanan The Jewish Chronicle gazetesine verdiği demeç idi. 1922 yılı Şubat ayının ilk günlerinde verildiği düşünülen bu demece, Filistinli Araplar büyük tepki gösterdiler. Nitekim, Filistin Dördüncü Kongresi üyelerinden ve El Kudus-i Şeref gazetesi Müdürü Hasan Sıdkı Ed-dücani, Ferid Bey’e tepkisini Kudüs’de çıkan Beytül-Makdes gazetesinde eski Türkçe/Osmanlıca ve Arapça birlikte bir “Açık

¹⁷ Y. Porath, **The Emergence of The Palestinian-Arab National Movement 1918-1929**, London 1974, s. 158-159.

¹⁸ Celal Tefvik Karasapan, bu Arap yetkilinin adını zikretmemiştir. Biz de bu ismi belirleyemedik. Bkz. Karasapan, “Atatürk Örneğinin Yakın ve Ortadoğu’daki Etkileri“, **Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Sempozyum Bildirileri**, İstanbul 1973, s. 580.

Mektup” ile gösterdi. Yayınlanan mektubunda Ed-dücani, ilk önce Misak-ı Milli’yi hatırlatarak “Mezkur Misak-ı Milli’nin Filistin ahalisine düşen hisse müstakilen hür yaşayabileceklerini, icabında Türk biraderlerinin manevi mu’avenetlerine (yardımlarına) mazhar-ı sahabet olacakları ümidini bahşediyordu” dedikten ve Ferid Bey’in demecini “meş’um” olarak değerlendirdikten sonra Filistin ahalisinin yurtlarını savunduklarını, Türk Milli Mücadele hareketine maddi ve manevi yardımda bulunarak Türklere olan dostluklarını gösterdiklerini, Ferid Bey’in demecinin kişisel olduğunu ve böyle bir demecin Misak-ı Milli’yi benimseyen TBMM’nin dehasının ürünü olmadığını düşündüklerini açıklamıştır. Onun en son isteği ise söz konusu demecin, TBMM tarafından “tekzip ve tashih” edilmesi idi¹⁹.

Şurası bir gerçek ki, Kemalist Türkler, 1922 yılına girildiğinde, İngilizlere karşı hâlihazırda düşmanlık duyguları beslemekle beraber gerek Avrupa başkentlerindeki (Paris ve Londra) ve gerekse Moskova’da diplomatik temsilcileri aracılığıyla İngiltere ile iyi ilişkiler kurmaya istekli olduğunu göstermişti. Hatta Paris temsilcisi Ahmed Ferid Bey, Şubat 1922 başlarında, İngilizlerle işbirliğini sağlamak amacıyla Misâk-ı Milli’de bazı değişiklikler yapılabileceğini İngiliz uzmanlardan Aluryan Parker’e bildirdi²⁰. İşte bu süreçte Avrupa’da bulunan Kudüs Arapları Murahhas Heyeti, Ahmed Ferid Bey’i ziyaret ettiler. Bu ziyarette, Kudüs Arapları, Sevr antlaşmasının 95.maddesinde Filistin’de Yahudi yurdu kurulması hakkındaki kaydın gelecekteki barış görüşmelerinde Ankara hükümeti tarafından kabul edilmemesini istediler. Ayrıca, daha önceden Filistin’de bir Yahudi hükümeti kurulmasına çalışan Siyonistlerden Schafer’in Filistin’de bir Siyonist hükümetin varlığına TBMM hükümetinin karşı olup olmadığı sorulmuştur²¹.

¹⁹ “Açık Mektup”, Beytü’l-Makdes, 17 Ramazan 1340, **Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye-Siyasi (HR-SYS), 2470/91.**

²⁰ Bu değişiklikler, Trakya sınırı, İzmir için Milletle Cemiyeti’nin denetiminin kabulü ile BMM, İngilizlerle barış yaparsa, Türkiye’nin kalkınması için İngiliz danışmanların atanmasının kabulü idi. Bkz., Salahi Ramazan Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1976, s. 218.

²¹ Hariciye Vekilinden İcra Vekilleri Reisine 23 Ağustos 1338/1922 tarihli yazı, **Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, (BCA), 030.10.266.793.1.**

Sözün kısası, Lozan konferansı dönemine gelindiğinde, Filistinlilerin destek alacakları tek adres Türkler ‘ idi. Gerçekten Filistinliler, Lozan’da Türk heyetine başvurarak Ankara’yı ziyaret etmek istediklerini bildirmişlerdi. Musa Kazım Paşa, **El Hüseyini**, Emin el Temimi ve Abdülkadir el Muzaffer’den oluşan Filistin Arap heyeti 14 Kasım 1922’de İstanbul’a geldi. Burada, Tokatlıyan Otelinde kalan heyetin nihai amacı, Ankara’ya giderek BMM hükümeti’ne bazı taleplerde bulunmaktı. Filistin heyetinden Abdülkadir Muzaffer Efendi, İstanbul’a gelişlerinden yaklaşık bir ay sonra **TBMM Hükümeti ve Mustafa Kemal Paşa’nın temsilcisi** Refet Paşa (Bele) ile görüşmüş²² ve Türk Misak-ı Millî beyannâmesinin birinci maddesinin gerçekleşmesi için onu iknaya çalışmıştı. Y.Porath’a göre, Türkler de bu konuda vaadde bulunmuşlardı. Bundan cesaretlenen Filistin heyeti, Abdülkadir el Muzaffer’i Türkiye’de bırakarak Lozan’a gittiler. El Muzaffer ise Ankara’ya gitmeden önce İstanbul’da Ankara hükümetinin Dışişleri eski bakanı Bekir Sami Bey (**Kunduh**)’un yanı sıra bazı yazar ve gazetecilerle görüşerek Filistin davasını anlatmaya çalıştı. Bunun üzerine bazı gazeteciler, gazetelerinde Filistin ve talepleriyle ilgili yazılar yayımladılar²³. Oysa, Türk Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Refet Bele’ye gönderdiği 7 Aralık 1922 tarihli telgrafta, Filistin heyetine yerine getirilemeyecek vaadde bulunulmamasını rica etmişti²⁴. Bu arada, El Muzaffer, bir Türk resmi istihbarat görevlisi ile de görüşerek Filistinli Müslümanların taleplerini bildirdi. Bu talepler, TBMM Hükümeti’nin Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa tarafından yine TBMM Hükümetinin Başkanı (İcra Vekilleri Reisi) Rauf Bey’e 10 Aralık 1922’de şifre telgrafla bildirildi. Söz konusu talepler şunlardı²⁵:

²² Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa’dan , Refet Bele’ye 7 Aralık 1922 tarihli bir telgraf, **BOA, Hariciye Nezareti İstanbul Murahhashı (HR.İM)**, 13/84.

²³ Y. Porath, **a.g.e.**, s. 163-164.

²⁴ **BOA, HR.İM**, 13/84.

²⁵ Aynı telgrafta Fevzi Paşa, yukarıdaki taleplerin Türkiye’nin Müslümanların mukadderatıyla manen de ilgisinin olmadığını isbattan başka Türkiye’nin Müslümanlar nezdindeki manevi nüfuzunu kurarak Müslümanları birleştirmek gayesini amaçladığını bildirmiş ve hükümetin görüşünü sormuştur. Bu telgrafın bir sureti, 16 Aralık 1922’de, Lozan’daki İsmet Paşa’ya takdim edilmiştir. Bu telgraf için bkz., **BCA**, 30.10.218.472.21

1. Osmanlı idaresinden çıkan bütün İslam beldeleri halkının Misak-ı Milli gereğince kendi kaderini kendileri belirleme hakkının TBMM’nce de esas kabul olunduğu ilân edilmeli ve bu husus, Lozan’daki Türk heyeti tarafından da doğrulanmalı ve savunulmalıdır.

2. Filistin Yahudilerinden kurulu bir heyetin Ankara’ya gideceği ve bu heyetin Türkiye’ye temin edeceği borç para (istikraz) karşılığında Türkiye tarafından Filistin Yahudi Hükümetinin tasdik ve Lozan’da doğrulanacağı dedikodusu yayılmıştır. Müslümanlar arasındaki bu İngiliz propagandası tekzip edilmelidir.

3. Türkiye-Suriye itilâfnamesinin Türkiye-Fransa gizli itilafı şeklinde tamamen ilgisinin kesilmesi ile yeni ve Fransa’ya terk edildiği tarzında Arapça basındaki propaganda tekzip edilmelidir.

4. Vahideddin’in İslam memleketlerine girebilmesini sağlamak için yapılan TBMM’nin tamamen Türklerden başkasını manen ve maddeten terk ettikleri şeklindeki dedikodular tekzip edilmelidir.

5. İlk önce, 5 Aralık’da, Mısır’da bütün İslam temsilcilerinin katılmasıyla bir kongre yapılacaktır. Bu kongrede, yukarıda belirtilen hususlar, Türk görüşüne göre tekziplerle ispat edilmelidir.

Bu şartlarda, Ankara’ya giden Abdülkadir el Muzaffer olumlu temaslarda bulundu. Fakat Ankara’da El Muzaffer’e söylenen tek şey, Arapların self-determinasyon hakkının içtenlikle savunulacağı taahhüdü idi²⁶. Zaten Ankara hükümeti, 18 Mayıs 1922’de, Türkiye ile nihai barış yapılmadan Milletler Cemiyeti’nde Filistin Mandası’nın İngiltere’ye verilmesini kınamıştı. Bu olumlu tavra rağmen el Muzaffer, “Arap ihaneti”nin Türkler arasında unutulmadığını gözlemekten den geri kalmadı²⁷.

²⁶ Y. Porath, a.g.e., s. 163-164.

²⁷ Öke, a.g.e., s. 370-371.

El Muzaff r Efendi anlamıştı ki, Ankara hükümeti, Osmanlı yönetiminden ayrılan “bilâd-ı İslamiye ahalisinin Misak-ı Milli mucebince kendi mukadderatını kendileri ta’yin etmek hakkını Türkiye Büyük Millet Meclisince de esas kabul” etmişti. Ayrıca, Filistin Yahudilerinden oluşan bir heyetin Ankara’ya gelerek Türkiye’nin borçlarını ödeme karşılığında “Filistin Yahudi hükümetinin tasdik ve Lozan’da te’yid olunacağı” şeklindeki dedikodunun doğru olmadığını da öğrenmişti. Bu hususlarla birlikte Ankara hükümetinin “İslamların mukadderatı ile ma’nen de alakadar olmadığımız” dedikodusunun yanlışlığı, 17 Aralık 1922’de, TBMM hükümeti başkanı Rauf Bey tarafından Lozan’daki Türk heyetinin başkanı İsmet Paşa (İnönü) bildirildi²⁸.

Diğer taraftan, 23 Aralık 1922’de, TBMM’nde Filistin meselesinin yeniden gündeme geldiğini görmekteyiz. Buna sebep ise İstanbul milletvekili ve Darülfünun müderrisi Mişon Ventura Efendi ve arkadaşlarının verdikleri **10 Kasım 1922 tarihli bir arızanın, TBMM’nde okunmasıydı**. Söz konusu arızada, “Araplar ile Museviler arasında ahenk ve vifakı temin etmek üzere Filistin’deki mandanın Türkiye devletine i’tası” teklif edilmekteydi²⁹. Anlaşılan o ki, Lozan heyetine de gönderilmiş olan bu tezkirede, “evvelce Filistin’de olduğu gibi Araplar ile Museviler arasında ahenk ve vifakı temin etmek üzere Filistin’deki mandasını Türkiye Devletine itasını teklif ve istirham” edilmekteydi. Bu teklif, Antalya milletvekili Rasih Efendi tarafından Türkiye Musevilerinin Filistin Musevileriyle hiçbir ilgileri olmadığı gerekçesiyle reddedilmesini isterken Trabzon milletvekili Ali şükrü Bey, Misak-ı Milli’den hareketle kabulünün uygun olacağı fikrindeydi. Oysa Erzurum milletvekili Hüseyin Avni Bey aksi d ř ncedeydi³⁰.

²⁸ Bilal şimşir, **Lozan Telgrafları I**, TTK Yayınları, Ankara 1990, s.235-236 (Belge no 164).

²⁹ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)**, Devre I, Cilt 26, Ankara 1960, s. 8-9.

³⁰ Hüseyin Avni Bey’e göre hâlihazırda Filistin’in ne hukukî durumu tahakkuk etmiş ve ne de Türkiye oralardan feragat etmiştir. Ayrıca, meselenin yarınki alacağı vaziyeti kimse bilmeden oradaki ekseriyetin kimlerde olduğu bilinmeden Filistin’in Türkiye mandasına alınması doğru değildir. Gerçekte ise bu iř, dolaşık bir şeydir. Tartışmaların ayrıntıları için bkz., **TBMMZC**, Devre I, Cilt 26, s. 8-9.

Bu tartışmalardan sonra Ankara hükümeti, 4 Ocak 1923’de, İsmet Paşa’ya gönderdiği telgrafta, Filistin mandasının Türkiye’ye verilmesini isteyen Türkiye Musevilerinin teklifine atıfla, “Filistin Misak-ı Milli’nin birinci maddesi sarâhatına dâhil ve Arap ekseriyetle meskûn araziden bulunduğundan” ve konunun konferansta bir sonuca bağlanacağı beklendiğinden dolayı Misak-ı Milli’nin ilgili maddesi dışında başka bir şekilde herhangi bir girişiminde bulunulmasının mümkün olmadığını bildirdi. Ayrıca, Türkiye Musevilerinin Misak-ı Milli’ye aykırı girişimlerinin de uygun bulunmadığı vurgulandı³¹. Bu arada, İsmet Paşa da, Lozan’da, verdiği bir notada, adlarını açıkça zikretmeden Mısır, Suriye, Filistin ve Hindistan delegelerinin dinlenmesi gerektiğini açıkladı³².

Ancak, Ankara Hükümeti’nin Lozan Konferansı sürecinde, Filistinlere verdiği sözel destek, onların İngiliz manda yönetimine girmelerini engelleyemedi. Sonunda, 24 Temmuz 1923’de imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile Türkiye, Filistin üzerindeki her türlü haklarından feragat etmiştir (27.madde)³³. Bunun anlamı, Türkiye’nin I. Dünya Savaşı sonrasında, İngiltere’nin kurulmasına öncülük ettiği yeni uluslararası düzenin “Ortadoğu Projesi”ni ya da “Yakındoğu düzeni”ni resmen kabul etmiş olmasıydı. Bu kabul, genel hatlarıyla II. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar hiçbir şekilde değişikliğe uğramadı.

Sonuç

Filistin, Kudüs’deki Mescid-i Aksa’dan dolayı Türkler için önemli bir ülkedir. Türkler, I.Dünya Savaşı sırasında, özellikle Hicaz Emiri Şerif Hüseyin’e bağlı Arap isyancı kuvvetlerinin Osmanlı askerlerine saldırıları ve yağma girişimlerine rağmen, Filistin’e sırtını dönmemiştir. En azından, kendi

³¹ B. Şimşir, **a.g.e.**, I, s. 321 (Belge no.268).

³² İsmet Paşa’dan Heyet-i Vekile Riyasetine, 26 Aralık 1922 tarihli telgraf, B.Şimşir, **a.g.e.**, I, s.283 (Belge no 216).

³³ 27.madde: “Türkiye Hükümeti ya da Türkiye makamlarınca, Türkiye toprakları dışında işbu andlaşmayı imzalayan öteki devletlerin egemenliği altında ya da koruyuculuğunda bulunan toprakların yurttaşları ile Türkiye’den ayrılan toprakların yurttaşları üzerinde siyasal yasama ya da yönetsel konularda her ne nedenle olursa olsun, hiçbir yetki ya da yargı hakkı kullanılmayacaktır.”, İsmail Soysal, **Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları I**, 2. baskı, TTK Yayınları, Ankara 1989, s. 93.

direnşini gerçekleştirirken teorik de olsa, Arapların ve özellikle Filistin'in kendi kaderlerini özgürce belirleme hakkını savunmuşlardır. Bu savunma, hem İstanbul'daki Osmanlı Hkmetleri'nce³⁴ ve hem de Ankara'daki TBMM Hükümeti'nce yapılmıştır. Bunun uluslararası meşruiyet dayanağı Wilson prensipleri iken dhili meşruiyet kaynağı ise Misak-ı Milli olmuştur. Bundan dolayı Ankara hükümeti, Arapların "Filistin davası" için aktif destek talepleri ile Türkiye Musevilerinin "Filistin'de Türkiye mandası" teklifine "Misak-ı Milli'nin birinci maddesi" ile cevap vermekle yetinmiştir. Türkler, bu tavırlarını sadece, Lozan Konferansı sürecinde sürdürmemiş; 1923 sonrasında uluslararası denge ve barışı amaçlayan Türkiye Cumhuriyeti'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikasında da aynı duyarlılığı göstermişlerdir. nk Türkiye, hem I.Dünya Savaşı sonrası kurulan uluslararası düzenin başat gücü ve hem de Filistin'de mandater devlet olması bakımından İngiltere ile ters düşmek istememiştir. Bundan dolayı, Türkiye, Ortadoğu'nun kronikleşi sorunlarından uzak durmaya çalışmış ve sözkonusu tavrını,1948'de İsrail devletinin kurulmasına kadar devam ettirmiştir. Türkiye'nin İngiltere'yi dikkate alan bu statükocu ve Arapların içişlerine fazla müdahil olmak istemeyen tavrına rağmen Filistinli Arapların Türklere olan sevgisi hiçbir zaman azalmamıştır.

KAYNAKÇA

YAYINLANMAMIş ARşIV BELGELERİ

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

Hariciye-Siyasi, 2470/91

Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı, 13/84.

³⁴ Osmanlı hükümeti, Sevr barış taslağına karşı 25 Haziran1920'de Paris Barış Konferansı'na sunduğu muhtırada, Osmanlı toprağı olan Irak, Suriye ve Filistin gibi yerlerde manda idareleri kurulmak istemesini Wilson'un self-determinasyonu ngren 12.maddesine aykırı bir şekilde "son derece haksız kesip biçme ve çekip alma işlemi" olduğunu dile getirmiş ve buna karşı çıkmıştı. Bu muhtıranın mukayeseli bir analizi için bkz., Mustafa Budak, "Birinci Dünya Savaşı Sonrası Yeni Dünya Düzeninin Kurulmasına Osmanlı Devleti'nin Bakışı", **Modernite ve Dünya Düzenleri**, Derleyen Mesut zcan-Muzaffer şenel, Klasik Yayınları, İstanbul 2010, s.171-172

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi,
30.10.266.793.1; 030.10.218.472.21;

RESMİ YAYINLARI

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), Devre I,
Cilt 26, Ankara 1960.

ARAŞTIRMA ESERLERİ

BEŞLİ, Süleyman, “Kudüs’ün Statüsü Sorun”, **Filistin Çıkmazdan Çözüme**, Hazırlayan: İbrahim Turhan, Küre Yayınları, İstanbul 2003, s. 278-279.

BOZKURT, Nebi, “Mescid-i Aksa”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, XXIX, İstanbul 2004, s. 268-271.

BUDAK, Mustafa, **İdealden Gerçeğe, Misak-ı Milli’den Lozan’a Dış Politika**, Küre Yayınları, İstanbul 2002.

_____, “Birinci Dünya Savaşı Sonrası Yeni Dünya Düzeninin Kurulmasına Osmanlı Devleti’nin Bakışı”, **Modernite ve Dünya Düzenleri**, Derleyen Mesut Özcan-Muzaffer Şenel, Klasik Yayınları, İstanbul 2010.

ERİM, Nihat, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, I, Ankara 1953.

HARMAN, Ömer Faruk, “Kudüs”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, XXVI, İstanbul 2002, s. 334-338.

HELMREICH, Paul Helmreich, **Sevr Entrikaları Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye’nin Taksimi**, Birinci Baskı, Çeviren: Şerif Erol, Sabah Kitapları, İstanbul 1996.

KARAMAN, M. Lütfullah, “Filistin”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)**, XIII, s. 89-90.

MANSFIELD, Peter, **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası**, Türkçesi Salih Yurdakul, Söylem Yayınları, İstanbul 2000.

KARASAPAN, Celal Tevfik, “Atatürk Örneğinin Yakın ve Ortadoğu’daki Etkileri” **Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Sempozyum Bildirileri**, İstanbul 1973, s. 580.

MERAY, Seha –OLCAY, Osman, **Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri**, Ankara 1971.

ÖKE, Mim Kemal, **Siyonizmden Uygarlıklar Çatışmasına Filistin Sorunu**, 4.baskı, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002.

PORATH, Y. Porath, **The Emergence of The Palestinian-Arab National Movement 1918-1929**, London 1974,

SONYEL, Salahi Ramazan, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1976.

SOYSAL, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I**, 2. baskı, TTK Yayınları, Ankara 1989.

ŞİMŞİR, Bilal, **Lozan Telgrafları I**, TTK Yayınları, Ankara 1990.

TAYLOR, A.R., **İsrail'in Doğuşu (1897-1947 Siyonist diplomasinin analizi)**, 3. Baskı, Türkçesi: Mesut Karaşahan, Pınar Yayınları, İstanbul 2001, s. 32-38.

TEMPERLEY, W.V., **A History of The Peace Conferance of Paris VI**, London 1924

TUNÇAY, Mete, “Sevres’e Karşı Anadolu’da Bir Yayın”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, XXXIV. s. 11.

UÇAROL, Rıfat, **Siyasi Tarih (1789-2001)**, 6. Baskı, Der Yayınları, İstanbul 2006.